

GÁTHY VERA

Hajléktalanság Oroszországban

I.

1998. november 12-én és 17-én, két alkalommal több órás interjút készítettem egy moszkvai nonprofit szervezet vezetőjével, aki évek óta foglalkozik hajléktalannal, alaposan megismerkedett a problémával az Orosz Föderációban, és számos programot kezdeményezett, illetve valósított meg. Az alábbiakban az ő szavaiból képet alkothatunk a hajléktalanság dimenzióiról és a hivatalos álláspontról, egy érdekes rehabilitációs kísérletről, valamint egy nonprofit szervezet nagyívű, jövőbe látó tervéről és tevékenységéről, melynek révén távlati megoldásokat keres a 146 milliós országban hatalmas tömegeket érintő gond enyhítése érdekében.

A hajléktalanság állami megközelítése

A 46 esztendőes képző- és iparművész, aki az államigazgatásba is belekóstolt, jó megjelenésű férfi. Itt A. G. K. rövidítéssel szerepel. Szoros kapcsolatot tart az Orosz Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetével, amelynek munkatársai szervezték meg első találkozásunkat az Intézetben. Elmondta, hogy hivatalosan nem használják a „hajléktalanság” szót, hanem a kifejezés, amely a bürokrácia nyelvében a fedél nélkül maradt embereket jelzi, annyit tesz, hogy „állandó lakóhely és foglalkozás nélküli”, rövidítve „bomzs”. A bürokrácia rendelkezik olyan pecséttel is, amin csak ez az egyetlen szó szerepel.

Avonatközö jogszabályokat elnöki utasítások jelentik, amelyeknek mindig is az volt a céljuk, hogy megelőzzék a csavargást és a koldulást. Az 1815. sz., 1993. november 2-án kiadott elnöki rendelet még a „csavargás és koldulás” megelőzését tűzte ki célul, ezt követte 1995 őszén a 1105. sz. kormányrendelet, amely azonban már intézményi hálózat létrehozását határozta meg a „határozott lakhely és foglalkozás nélküliek” számára. Az 1996-os, 670. sz. kormányrendelet viszont már a szociális segítségnyújtás intézményi hálózatának kiépítését határozza el, a „szélsőséges körülmények folytán meghatározott szállás és foglalkozás nélkül maradtak” érdekében. Az 1997-es, 593. sz. elnöki rendelet második pontja kötelezi a kormányt, hogy két hónapon belül készítsen elő és nyújtson be az állami дума elé szövetségi tör-

vénytervezetet, amely a „csavargás megelőzéséről és a határozott lakhely és állás nélküli személyek társadalmi rehabilitációjáról” rendelkezne. Bár elkészült a tervezet, azt soha nem terjesztették a дума elé, részben mert igen gyengére sikeredett, részben mert a Munkaügyi, illetve a Pénzügyminisztérium soha nem véleményezte, és így az elakadt.

Figyelemre méltó az elnöki rendeletek szóhasználata, amennyiben 1993-ban a hajléktalanság jelenségét egyszerűen csavargásnak és koldulásnak minősítette, ami a volt Szovjetunió területén mindig is bűnügynek számított, a – nálunk is jól ismert – közveszélyes munkakerüléssel egyetemben. Még az 1997-es elnöki rendelet sem tud megszabadulni ettől a gondolkodásmódtól, bár már külön említi a csavargást és a hajléktalanokat, valamint elrendeli az utóbbiak rehabilitációjának megszervezését. A rehabilitáció, a hajléktalan teljes körű visszavezetése a társadalomba olyan feladat, amit tehát az elnöki rendelet is megfogalmaz, és – mint látni fogjuk – az új kezdeményezések, beleértve az önkormányzatiakat is, egyértelműen erre a rehabilitációra törekednek.

A jelenlegi helyzet tehát az, hogy a hajléktalanokra vonatkozóan nincs külön törvény, és a törvényhozóknak az a véleményük, hogy ilyenre nincs is szükség. Először is igen nehéz meghatározni a hajléktalanok státusát. Másodsor az alkotmány értelmében az állampolgár szabadon megválaszthatja a lakhelyét, foglalkozását, az életmódját. Létezik szociális törvény, amely segítséget ad a segítséget szenedőknek, akiknek jogukban áll támogatást kérni és sokan kérnek is, főképp pénzbeli segílyt. A Föderáció kormánya azt tartja, hogy az önkormányzatok kötelesek segítséget nyújtani a hajléktalanoknak, de ezt főképpen az anyagi eszközök szűkössége hiúsítja meg.

A meglévő kormányzati jog előírja, hogy a Szociálisügyi Minisztérium, illetve 1996-tól az Egészségügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium megfelelő szervei az önkormányzatok szintjén teremtsenek menedékhelyeket a hajléktalanok számára, osszák el őket a szálláshelyek között és azonosítsák az irataikat vesztett személyeket, illetve jöjjenek létre rehabilitációs központok.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a Föderáció hivatalai az új rendeleteket 90 százalékban nem hajtották végre, arra való – és reális – hivatkozással, hogy a helyi önkormányzatoknak erre nincsenek forrásaik, valamint hogy a szociális munkások nem képesek a hajléktalanokkal foglalkozni, mert azok zömében bűnözők. Ez utóbbit a Belügyminisztérium hivatalos adatokkal cáfolta: közölte, hogy a hajléktalanoknak mindössze 3 százaléka rendelkezik valamilyen bűnelkövetői múlttal vagy kapcsolattal.

A végrehajtás elmaradásáért még a legfőbb ügyész, a törvényesség öre sem emelt szót és nem vádolta be az önkormányzatokat a bíróságnál azért, mert a központi kormány rendeletét figyelmen kívül hagyták. Viszont 1997 februárjában a belügyminiszter az akkori miniszterelnökhöz, Csernomirgyinhez fordult egy levélben, amelyben arról számolt be, hogy az 1993-as elnöki rendeletet nem hajtják végre.

Az elmúlt években mégis történt előrelépés; egyes nagyvárosokban létrejöttek a szociális rehabilitációs központok, illetve a szálláshelyek, van, ahol sikerrel működnek, van, ahol nem. Ezek állami létesítmények, amelyeket a

helyi illetőségűek számára hoztak létre. Szentpéterváron például sikeresnek tekinthetők, de ott a hajléktalanok zöme eredendően is odavalósi. A rehabilitációs központok bizonyos, a hajléktalanok számára fennartott munkakörök segítségével juttatják jövedelemhez azokat a hajléktalanokat, akik képesek dolgozni. Azokat az idősebbeket, akik a nyugdíjkorhatár fölött vannak, ha betegek, kórházban helyezik el, másokat pedig idősotthonokba küldik. Ám az így létrehozott kapacitás jócskán elmarad a szükségletek mögött.

Tevékenységük középpontjában nem csupán az áll, hogy enni adjanak a hajléktalannak, fedelet kerítsenek a feje fölé és ruhaneművel lássák el, hanem elsősorban is munkát és állandó megélhetést próbálnak biztosítani, amire ha nem is könnyen, de kínálkozik lehetőség. Abban azonban segítséget kell nyújtani, hogy az elesett, leépült hajléktalan megerősödjön, meggyógyuljon, felemeljék, helyreálljon emberi tartása és elhelyezzék egy olyan munkahelyen, ahol képes tartósan dolgozni. Mint látni fogjuk, van már olyan nonprofit szervezet, amely igen komoly módszertani alapokon részletes programokat dolgozott ki és valósít meg a teljes körű rehabilitáció érdekében.

Dimenziók, okok

A hajléktalanságról csak a szálláshelyeken jelentkezők számadatai tekinthetők hivatalosnak, és ezt a statisztikát a Belügyminisztérium gyűjti. A hivatkozott belügyminiszteri levél szerint a hajléktalanok száma szakadatlanul növekszik, illetve 1995-höz képest 1996-ban gyakorlatilag megduplázódott a fogadó irodákon regisztráltak száma. A következő év – 1997 – első tíz hónapjában pedig már 350 ezer embert regisztráltak, ami az előző év megfelelő időszakának csaknem a kétszerese.

A közelmúltban elkészült egy szociológiai felmérés, amely megerősíti a közkézen forgó adatokat: az Orosz Föderációban a felnőtt hajléktalanok létszámát 5–6 millió főre becsüli, és a kiskorú hajléktalanok tömege is 4 millió körüli. A felnőtt hajléktalanoknak mintegy 30 százaléka nő. A nők valahogy ott is könnyebben megtalálják a túlélés módozatait, vállalnak munkát és még az alkoholfüggésüket (ha ilyen kialakult) is jobban tudják leplezni, mint a férfiak.

A. G. K. a robbanásszerűen jelentkezett és óriásivá duzzadt hajléktalanság okait a következőkben látja:

1. Gazdasági okokban: gyárakat zártak be, nincsenek új munkalehetőségek.
2. A FÁK megalakulása körüli időszakban zajló háborús eseményekben, továbbá abban, hogy a „hideg zónában”, Oroszország északi részein hanyatlott a gazdaság, és innen elmenekülnek az emberek.
3. Az újonnan kivált – különösen déli, kaukázusi – vidékeken zajló polgárháborúk következtében hirtelen felerősödött migrációban, amely miatt sokan jöttek át a Föderációba, de létezik belső migráció is.
4. Abban, hogy a hatalmas változások lelki-szellemi-kulturális válságot idéztek elő: eltűnt a korábbi, többé-kevésbé mindenki számára egyforma életmód értékrendje, megrendült a korábbi mentalitás, nincsenek fogódzók, nem mindenki képes megfelelően élni a hirtelen keletkezett szabadsággal.

A becslések szerint tizenkét millió lakosú Moszkvában a hajléktalanság kérdésével foglalkozó minden szakember egyetért, hogy akik a városban ma hajléktalanok, azoknak a 80–85 százaléka Oroszország más részeiből, vagy az újonnan keletkezett „közeli” és távoli külföldről érkezett, és eredendően nem moszkvai illetőségű.

Ellátás Moszkvában

Moszkvában a városi önkormányzat egy osztálya foglalkozik a hajléktalanokkal. A város összesen 1500 férőhelyet tart fenn az éjszakai és az átmeneti szállásokon, ahol a hajléktalan mosakodhat, alhat és egy étkezési lehetőséget kap. Bizonyos munkahelyeket tartanak fenn a hajléktalanok számára. Ez minden. Hajléktalan családok számára nincs külön szállás, bár egyes helyeken befogadják őket.

Az átmeneti szállásokon egy hajléktalan évente legfeljebb harminc napot tölthet el, ahová csak úgy veszik be, ha a város négy fertőtlenítő állomásának egyikétől hoz igazolást. Fontos továbbá, hogy eredetileg moszkvai illetőségű legyen, mert az önkormányzat nem akarja szűkös erőforrásait „idegenekre” költeni. Annak ellenére, hogy az orosz éghajlat aligha alkalmas az utcai életmódra és hogy a rendőrség a pályaudvarokról és metróállomásokról már csak megszokásból is elzavarja a hajléktalanokat, sőt, esetenként bántalmazza is őket, a férőhelyeknek alig 30 százalékát veszik igénybe az ottani bánásmód miatt, azért, mert a hajléktalant a régi beidegződések alapján a bürokrácia és az állami alkalmazásban álló szociális munkás is még mindig bűnözőnek, de legalábbis gyanús egyénnek tekintik, és ennek megfelelően bánik vele. A hajléktalan ezt megtapasztalva, vagy csupán értesülve a viszonyokról, inkább vállalja a felettebb mostoha körülményeket, de nem kíván „gyanúsítottá” válni, aki után a hatóságok szimatolnak.

Nonprofit szervezetek a hajléktalanokért

Amikor a hajléktalanság kezdett nagy méreteket ölteni, megjelentek a nonprofit szervezetek, hogy gondoskodjanak az utcára került emberekről, de ez a hatóságok ellenállásába ütközött, és ezen a területen az állam jelenleg is jobbára a nonprofit szervezetek nélkül tevékenykedik. Ugyanakkor mára nyilvánvalóvá vált, hogy az állam képtelen a problémát megoldani, vagy akár csak kezelni is. És az is köztudott, hogy a nonprofit szervezetek viszonylag nagy száma hamis, vagy csak névlegesen létező, s többnyire szakértelem nélküli szerveződésekről van szó.

Napjainkban már tíz – de csupán összesen ennyi – civil szervezet működik Moszkvában, amelyek adományokból tartják fenn magukat, illetve ennek segítségével dolgoznak. A külföldi jótékonyági szervezetek operatív segítséget adnak. Egy vallásos szervezet létrehozta a Szociális Segítségnyújtás Központját (erről a későbbiekben még szó esik), és a három fő moszkvai pályaudvarnál ételmezt és ruhát oszt. Ezt egy brit szervezet támogatja. Ha-

sonló tevékenységet folytat az Űdvhadsereg; étkezést, teát, ruhaneműt osztanak az orthodox plébániák, a Vörös kereszt, a Moszkvában is jelen lévő Máltai Szeretetszolgálat, a sérült hajléktalanokat két helyen is ellátja Teréza anya rendje, és szükség esetén két hétre tudja fogadni a betegeket. Különösen jelentős az „Orvosok határok nélkül” szervezet tevékenysége, amely a hajléktalanok egészségügyi szűrését szervezi, és sikerült jó együttműködést kiépítenie a pétervári városi vezetéssel, Moszkvában azonban csak szép szavakat kap, támogatást alig.

A hajléktalanok egészségi állapota

Az „Orvosok határok nélkül” szervezet adataiból az derül ki, hogy a börtönviselt hajléktalanok nagy része TBC-s. AIDS-szűrést nem végeznek, ezt a betegséget egyelőre nem tartják jellemzőnek az orosz hajléktalanokra. A korábban említett belügyminiszteri levél rendőrségi adatokat tartalmaz a hajléktalanok egészségi állapotáról és a főbb megbetegedési arányokról is (10 százalék tbc-s, minden harmadik bőrbetegségben szenved, ez többnyire tetvességet jelent, illetve a hajléktalanoknak mintegy 75 százalékát tartják valamilyen mértékben alkoholistának).

A hajléktalannak rossz a fizikai állapota, ha nincs jövedelme, rendszeretlenül étkezik, rossz minőségű ételt eszik. Elmegy valamelyik ingyenkonyhára, ahol kap egy kis meleg kását és egy csésze teát és ez az étrend gyors hanyatlást eredményez. Az „Orvosok határok nélkül” szervezet jelentős erőfeszítéseinek eredményeképpen ma már egyes rendelőkben fogadják a hajléktalanokat. Itt, ha szükséges, a hajléktalan kaphat kórházi beutalót, de még ezzel is nehéz elérni, hogy felvegyék. Ezért különféle trükkökhöz kell folyamodni, például besétálni a kórház felvételi irodájába és ott összeesni, ez esetben ugyanis kötelesek az ellátásáról gondoskodni.

A lassan változó közvélemény

A. G. K. elmondta, hogy a köztudatban tovább él a szovjet hagyomány, amely a hajléktalant bűnözőnek tekintette. Az attitűd megváltoztatásához a törvények és rendeletek szövegezése nem sok lendületet ad, hiszen – mint korábban láttuk – alig képes elszakadni a régi terminológiától. Nem is alakult ki az orosz nyelvben a „hajléktalan” szó megfelelője, csak bonyolult körülírások és az eleve pejoratív felhangú rövidítés létezik. 1995-ben készült egy attitűdvizsgálat, amelyben a megkérdezettek 70 százaléka válaszolta azt, hogy a hajléktalanokat el kell nyomni, el kell távolítani. Ezt társadalmi szervezetek sajtókampánya követte abból a célból, hogy megváltoztassák a közvéleményt. 1997-től igen sok újságcikk jelent meg, és a televízió is rendszeresen foglalkozott a hajléktalanokkal – immár a segítség szándékával. 1998-ban azután megismételték az attitűdvizsgálatot és addigra már a megkérdezettek 64 százaléka mondta azt, hogy segíteni kell a hajléktalanokon. Ez a nagyarányú változás azonban még nem jelenti a negatív elemek teljes

eltűnését a Föderáció egész területén, de fontos és arra utal, hogy a média a maga jól ismert hatalmával elérte, hogy a társadalom felismerje a probléma súlyát, és talán arra is ráeszmélt, hogy napjainkban bárki pillanatok alatt hasonló helyzetben találhatja magát. Fontos konklúzió, hogy a média ilyen jellegű tevékenységét erősíteni és állandósítani kell.

II.

Egy félig sikeres kísérlet

A. G. K. elmondta, hogy ők maguk kipróbálták egy Oroszországban még új modellt.

A Szociális Segítségnyújtás Központja, amelynek A. G. K. a vezető munkatársa, a Hajléktalanság és Munkanélküliség Kutatásának Oroszországi Szövetsége vezetőivel, professzorokkal, szociális munkásokkal, önkéntes segítőkkel és igazgatási szakemberekkel együtt kezdeményező, informatikai és analitikai központot hozott létre. Elhatározták, hogy megszervezik a saját, nem állami adaptációs és rehabilitációs központjukat Szerpuhovban. Erre 1997 szeptemberében került sor.

Szerpuhov helyi érdekű vasúton kétóránnyira van Moszkvától. A kezdeményezés élvezte a moszkvai kormányzáság szerpuhovi kerületének támogatását. Megoldották a jogi kérdéseket, kialakították adaptációs és pszichológiai korrekciós programjukat, valamint egy alkoholelles programot is kidolgoztak, és megteremtették a foglalkoztatási lehetőségeket is. A helyi önkormányzat átadta a korábbi pszichiátriai kórház épületét, amiért az új létesítménynek nem kellett bérleti díjat fizetnie, de a villanyt és a vizet nem kapta ingyen. Kaptak 150 katonai öltözetet, 300 kg kását, húskonzervet, az önkormányzattól egy korábbi gyermektáborból tekintélyes összértékű ágyneműt, edényeket, berendezést. A szerpuhovi kísérlet az „Orvosok határok nélkül” szervezettől gyógyszereket és orvosi felszereléseket kapott, az Orosz–Amerikai Testvériség egy mikrobuszt, a moszkvai és Moszkva kormányzásági lakosok élelmiszereket és ruhaneműt adományoztak.

Az új központot kezdetben legfeljebb 40 főre tervezték, de azután úgy döntöttek, hogy az optimális létszám 30 fő és ennél több ne legyen a csoportban. Fontos szempont volt a pszichológiai összeférhetőség, elvégre a központban összegyűjtött hajléktalanok végletesen különböztek egymástól, lehetett köztük háromdiplomás professzor is, vagy korábbi elítélt, és elképzelhető volt, hogy nem férnek meg egymással. Az öthónapos kísérlet elején igen szigorú viselkedési szabályokat írtak elő. Az újonnan érkezetteket 10–15 napig a többiektől elkülönítve tartották, ez volt az adaptációs időszak. Ezután a jövevény átkerült a régebbi csoportba, és azonnal dolgozni kezdett. Persze, munkalehetőség már az adaptációs időszakban is volt, és ezek az emberek dolgoztak is naponta 5–6 órát. A központ munkát szerzett a helyi pamutfeldolgozóban, építkezéseken. Általában a bentlakók fele dolgozott és munkabért kapott. Egyesek részt vettek a mezőgazdasági betakarító munkákban.

Az első télen 150 ember talált itt szállást és ellátást, és 120 személynek adtak ruhát és cipőt. Ám nem az „alapellátás” biztosítása volt a fő cél.

De mi is lett a végeredmény? A. G. K. a projektumot öt hónapig vezette, de a nagy távolság és az időigényes utazás miatt családi okokból abba kellett hagynia. Ezt megelőzően azonban ki akarta építeni a helyi vezetést. Valamiféle ellenőrzést még mindig fenntartanak, de az egyedülálló kezdeményezés elérte lehetőségei optimális határát, és arra is alkalmas volt, hogy tanulmányozzák a hajléktalanokat, alkalmazzák és továbbfejlesszék a pszichológiai korrekciós programokat. Az első félév eredménye, hogy ma tíz embernek van munkája, jó fizetést kap és lakást bérel, valamint a szervezet tagja lett.

Amikor A. G. K. elhagyta az intézményt, az lehanyaglott, s ő emiatt némi felelősséget érez. De amikor belefogtak ebbe a tevékenységbe és már mutatkoztak az első eredmények, azokat a sajtó és a televízió nyilvánossága elé tárták. Arra gondoltak, hogy tapasztalataikat közkinccsé téve a közvélemény majd megváltoztatja a hajléktalanok negatív megítélését. Egyesek mentalitása valóban meg is változott, de a nyilvánosságnak volt egy egészen más eredménye is: az ügyész kampányt indított a központ ellen, minden jogi alap vagy indok nélkül. Zaklatás következett, volt tűzrendészeti, közegészségügyi ellenőrzés, jött a rendőrség. Az ok: a helyi önkormányzatnak az a vezetője támogatta a központot, aki rossz viszonyban volt az ügyésszel, és megindult a harc a hivatalok között. A közigazgatási vezető levelet tett közzé a helyi újságban, s ebben támadta az ügyészt, és határozottan támogatta az új hajléktalanközpontot. Néhány befolyásos helyi személyiség a köztisztviselő pártjára állt. A központot tehát egyelőre békén hagyták, de a színpalak mögött folytatódott a küzdelem.

A központ életrehívói az eredményt győzelemnek tekintik, mert munkájuk nem tűnt el nyomtalanul. Ennek nem mond ellent, hogy a szervezet és az önkormányzat közötti, a rehabilitációs központra és az épületre vonatkozó szerződést azóta felbontották, a központ tehát már eredeti formájában, rehabilitációs központként nem létezik, de ott maradt 10–12 személy, ott laknak, dolgoznak. Egy csoportjuk a helyi temetőben kapott munkát. A lakók ma már tudják, mit is jelent hajléktalannak lenni és milyen érzés olyan emberré válni, akinek van otthona. Az így szerzett tapasztalat tehát hasznos. A kezdeményező szervezet most azon munkálkodik, hogy megpróbál valahol máshol egy új központot nyitni.

III.

Napernyő nyílik Oroszországban

A szegény özvegy két fillére (Lk. 21, 1–4)

(„...látá, hogy a gazdagok hányják az ő ajándékait a perselybe. Látá pedig egy szegény özvegy asszonyt is, hogy abba két fillért vete. És mondta: Igazán mondom néktek, hogy e szegény özvegy mindenkinél többet vete ... az ő szegénységéből minden vagyonát, amije volt, oda veté.”)

1996 elején Moszkvában létrehozták a Szent Szerafim Orosz–Amerikai Testvériséget, hogy segítséget nyújtson a szükségét szenvedőknek. De egy valóságos szervezetnek megvannak a maga belső szabályai, amelyek nem feltétlenül teszik alkalmassá arra, hogy valamit megszervezen, ezért 1996 novemberében világi szervezetet, a Szociális Segítségnyújtás Központját alapították meg LEPTA néven. A szó „krajcárt” jelent, és utalni kíván a fenti evangéliumi idézet mondanivalójára. A szervezet jelmondata: „Szerezd meg a béke szellemét és körülötted ezren megmenekülnek.”

A LEPTA különböző szervezetekkel teremtett kapcsolatot („Orvosok hátrók nélkül”, Teréza anya rendje, a lengyel Karitasz Moszkva, az Új ház [Moszkva], egy amerikai és egy másik lengyel szervezet, egy szentpétervári hajléktalan szervezet, a korábban ismertetett és egy ideig hivatalosan is működött serpuhovi létesítmény), egyebek között az önkormányzattal és a Belügyminisztériummal is.

Eredeti célok

A LEPTA és információs-elemző központja, amely szorosan együttműködik az Orosz Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének munkatársaival, szociális munkásokkal és különböző szakértőkkel, gyakorlatilag mindent megtudott a hajléktalanokról és a hajléktalanságról, legalább is Moszkvában és a moszkvai kormányzóságban. Eredetileg célul tűzte ki szociális és jogsegélyközpontok felállítását hajléktalanok számára, elsősorban olyanok rehabilitálását kívánta megszervezni, akik már hosszabb ideje az utcán élnek.

A szakértői elemzésekből és a tapasztalatokból világossá vált, hogy új rendszerre van szükség: kommunikációt kell teremteni a társadalom és a hajléktalanok között.

A LEPTA fő feladatának tekinti, hogy a hajléktalanok önállóan oldják meg problémáikat és ehhez kell számukra megteremteni a lehetőségeket, ideiglenes lakhelyek biztosításával és munkaalkalmak felkutatásával. Végző soron a LEPTA törekvése egybeesik a kormány által megfogalmazott célokkal, azzal, hogy a hajléktalan-munkanélküli embereket rehabilitálni kell, újra kell integrálni a társadalomba.

Az állampolgár rehabilitációja

A LEPTA konkrét programokat, elképzeléseket, mechanizmust dolgozott ki arra vonatkozóan, hogy miképpen kell egy hajléktalant rehabilitálni pszichológiai szempontból, munkaalkalmat és fedelelet biztosítani a számára. A. G. K. megtanult beszélni (és írni) a bürokrácia nyelvén, és arra is képessé vált, hogy áttörje az állami-önkormányzati hatóságok bizalmatlanságát, elutasító magatartását. A kidolgozott programot átadta a moszkvai kormányzóság tisztviselőinek, ahol őt jól ismerik és tartanak tőle, tisztelik. Tervezetét még a Pénzügyminisztériumnak, az ottani szakértőknek és a Belügyminisztériumnak is benyújtotta. Az azonnali reakció ezeken a helyeken az volt, hogy nincs pénzük. Mire ő azt válaszolta, hogy nem pénzt kérnek. Például kidolgozták a saját törvénytervezetüket, és sikerült elérniük, hogy a hajléktalant is *állampolgárnak* kell tekinteni, mégpedig az állampolgárok összes jogaival és kiváltságaival. Ez azt jelenti, hogy a hajléktalanok *állampolgárságából* fakad, hogy amikor az állam nem rehabilitálja őket, akkor állampolgári jogukat sérti meg.

Konkrét problémaként említette a menekültek és a „kényszerű bevándorlók” ügyét, akiknek némelyike nem rendelkezik hivatalos státussal, és ha ez nincs, akkor nincs joguk segítségre, semmire. A szervezet tehát most harcol, mert az érintettek nem is tudják, mi szükséges ahhoz, hogy menekültként vagy kényszerű bevándorlóként regisztrálják őket és megkapják ezt a státust. Egyelőre a menekültnek vagy bevándorlónak a helyi hatóságtól igazolást kell kapnia, onnan, ahonnan származik. Itt vagy borraalót kell adnia, vagy esetleg kiteszi magát még annak is, hogy megölik. A helyi hatóságtól, ahonnan távozni akar, egy ilyen igazolás kérése értelmetlen és veszélyes is.

A szervezet minden iratában, kiadványában, levelezésében a hajléktalanokról nyomatékosan mint állampolgárokról (grazsdanyin) beszél, mégpedig tisztelettel hangon.

Vissza az érdekképviselethez

A Szabad Szakszervezetek Szövetsége támogatja a szervezetet. Hamarosan ad nekik épületet Koroljovban, egy régi ipari városban. Megjegyzendő, hogy A. G. K. és szervezete jó szemmel ismerte fel a szakszervezetekben rejlő erőt, noha azok a gazdasági válság – elsősorban strukturális válság – és az oroszországi politikai változások következtében szükségképpen meggyengültek. Mégis a szakszervezetek azok, amelyek első kézből tapasztalják meg a munkanélküliség jelenségét, és ők hivatottak az érdekképviseletre, ha talpon akarnak maradni az újkapitalizmus számukra barátságtalan gazdasági környezetében. A szoros együttműködés a szakszervezetekkel egyfajta védelmet, tekintélyt is jelent a nonprofit szervezet számára, és bizalomgerjesztő az államigazgatás tisztviselői szemében is. Nem áll egyedül, láthatóan támogatja egy olyan nagy érdekvédelmi testület is, mint a szakszervezet. Ez pedig erősíti a LEPTA tárgyalási pozícióját.

Konkrét tevékenység

A szervezetnek 1997-ben három nagy akciója volt:

1. Nyilvános konzultációs központot hoztak létre a hajléktalanok számára, ahol jogi és egyéb tanácsot kapnak.

2. Együttműködést alakítottak ki azon szervezetek között, amelyek a területen működnek.

3. Ez lehetővé tette a „Falu '98” (Szelo '98) elnevezésű programot.

Ez utóbbi pedig 500 moszkvainak tette lehetővé, hogy dolgozzon a mezőgazdasági betakarításon. A LEPTA adott egy részvételi igazolást, teljes orvosi kivizsgálást biztosított, igyekezett rendezni, ha valakinek volt valamilyen jogi problémája, az emberekből 10–15 fős teameket szervezett, megállapodott az állami gazdaságokkal, a rendőrségtől (milícia) ingyenes szállítást kért az embereknek. Ez egy mulatságos történet. Amikor A. G. K. igyekezett a miliciától ingyenes szállítást kapni, ott azt kérdezték, hogy ugyan miért biztosítanánk szabad – ingyenes – közlekedést ezeknek az embereknek? Mire azt kérdezte: „Mondják, maguk nem ismerik ezt a programot?” Erre elszégyellték magukat és megadták, amit kért.

A szervezetnek ma már jó kapcsolatai vannak a moszkvai belügyi igazgatással (osztály az önkormányzatnál), amelynek munkatársait feljogosították arra, hogy elmenjenek bármelyik „fogadó irodába” és ott beszéljenek a hajléktalanokkal. Ezek az irodák arra jók, hogy a hajléktalan pontos tájékoztatást kapjon: „itt adnak enni, ott osztanak ruhát, amott van ingyenes orvosi vizsgálat, emitt pedig szállást lehet kapni”.

A „napernyő” kinyitása

A LEPTA fennállásának első és második évében konkrét segítségnyújtási tevékenysége mellett igyekezett a legkülönbözőbb (állami és nem állami) szereplőkkel jó kapcsolatot és együttműködést kialakítani, és az volt a célja, hogy koordinációs központot hozzon létre Moszkvában. Ez összehangolná a hajléktalanok ellátásával foglalkozó *valamennyi szervezet* munkáját, és támogatná a régióközi és nemzetközi szervezetekkel való együttműködést. Főképpen pedig a létrehozandó vagy már működő adaptációs-rehabilitációs központok koordinálását vállalná.

A. G. K. a LEPTÁT ernyőszervezetnek képzei el, de azt mondta, hogy az egyelőre csak „olyan, mint a kínai napernyő: a Nap ellen már véd, de az eső ellen még nem”. Más szóval: óvatosan kell haladnia a célja felé, mert a hivatalok általánosságban még mindig gyanakvással szemlélik a nonprofit szervezeteket, mondván, hogy a hajléktalansággal csakis állami szerv foglalkozhat. Továbbá azért is szükség van az óvatosságra, mert ezen a területen gyakorlatilag egyáltalán nincs külföldi kapcsolatokról, segítségtől független, orosz nonprofit szervezet, és ami van, az érthetően félti az önállóságát, hiszen minden szervezetnek megvan a maga törekvése, amit meg akar valósítani. Annyit már sikerült elérnie, hogy a hajléktalanellátásban szinte valamennyi érdekelt nonprofit szervezettel együttműködik. Így például az interjú készí-

tésekor jelen volt egy zsidó humanitárius szervezet képviselője is, aki elmondta, hogy ők rendszeresen élelmiszercsomagokat adnak hajléktalanoknak, és ezt a tevékenységet amerikai támogatással tartják fenn.

A LEPTA úgy érzi, hogy ma már *kulcspozícióban* van, elsősorban ismeretei jóvoltából, mert tisztában van a hajléktalanság jelenségével és annak következményeivel, felmérte a szükségleteket és a kérdés kezelésének legfontosabb lépéseit (munkahelykeresés, lakhely szerinti regisztráció, hiányzó iratok beszerzése, orvosi segítség). Tudja azt is, hogy ezeket a lépéseket nem lehet megtenni, ha nem alakul ki az együttműködés a hatóságok, a vállalatok és az önkormányzatok között.

A LEPTA kidolgozta a szociális rehabilitáció módszereit, és ezeket kész alkalmazni az Orosz Föderáció bármely régiójában, ahol felkészítené a területen dolgozókat a professzionális feladatmegoldásra.

A LEPTA szakértői csoportja kidolgozott egy módszert, amellyel feltárhatók a lehetőségek, biztosíthatók az állampolgári jogok és a pszichológiai korrekciós programmal a hajléktalant meg lehet szabadítani függőségeitől (alkohol, kábítószer).

1999-re a LEPTA programjának legalapvetőbb kritériuma: építeni kell a hajléktalan képességeire, és hosszú távra kell segítséget nyújtani: lehetőséget kell biztosítani a számára, hogy munkája alapján éljen meg. A LEPTA vallja, hogy bizonyos általánosságok mellett a rehabilitációs programot az egyénre kell szabni. Megjegyzendő, hogy a hajléktalanok túlnyomó többségének legalább középfokú végzettsége van, és egyes források szerint 10 százalékuk felsőfokú végzettséggel rendelkezik, munkaerőként tehát alkalmas arra, hogy esetleg újtípusú feladatokat oldjon meg egyéni képzettsége alapján.

A LEPTA azért akar ernyőszervezetté válni, hogy *először azoknak segíthessen, akik képesek segíteni a hajléktalanoknak*. Egyelőre a legtöbb működő szervezet csupán élelmet és ruhát oszt a hajléktalanoknak, ezzel megelégszik, holott ez nem oldja meg a problémát. Általában még azok a szervezetek sem értik, hogy valójában miről van szó, amelyek igyekeznek segítséget nyújtani a hajléktalanoknak.

A. G. K. felvázolta, hogy milyen is a hajléktalan, és példát mondott arra, hogyan válhat valaki hajléktalanná, illetve milyen a csinovnyik-magatartás, amit a többi szervezet nem, vagy csak részben ismer, és egyebek között ez az, amiben a LEPTA a többi szervezetnek segíteni kíván. Kevesen gondolták át, hogy miképpen lesz egy emberből hajléktalan a szó fizikai értelmén túl lelkileg és szociálisan is, hogyan változik meg a viselkedése és a többi emberrel való érintkezése. Említett egy megrázó példát, egy professzorét, aki három diplomával évek óta volt már hajléktalan, mire kapcsolatba került a LEPTÁ-val. Modellként vázolta fel, hogy a hajléktalanná vált ember a hideg idő beálltával fázik, ha van egy kis pénze, azon vodkát vesz, három-négy nap múlva már nem is tud meglenni a vodka nélkül, két hét múltán már piszkos és bűdös, fáradt és kimerült, mert alig táplálkozik, további néhány hét múltán már nem is nagyon emlékszik arra, hogy ki volt és mi történt vele. Ha ezek után bekerül valamilyen szállásra, mindentől és mindenkitől fél, de a legjobban attól, hogy maradék földi javaitól is megfosztják, megrobolják. Amikor a LEPTA adaptációs központjába bekerül egy ilyen haj-

léktalan, felső ruházatával-kabátjával együtt fekszik le aludni, és hasztalan próbálják meggyőzni, hogy senki sem fogja ellopni a holmijait, ha levetkőzik, napokba telik, amíg ezt el is hiszi. Pontosan ezért szeretné a LEPTA általánosan elfogadottá tenni kétlépcsős segítségnyújtási modelljét, amelynek első fázisa a már említett általános adaptáció, a második azonban a személyre szabott, sokoldalú rehabilitáció.

A. G. K. egy példával illusztrálta, hogy általában milyen a csinovnyik-viselkedés az emberekkel szemben. Valaki elindul vasúton Moszkvába, hogy munkát keressen. Vannak iratai, van csomagja. A hosszú úton azonban kirabolják, semmije nem marad. Megérkezik Moszkvába, és felháborodott állampolgárként bemegy a pályaudvari rendőrségre panaszt tenni. Ott az iratait kérik, de azt ellopták tőle. Ezután a hatóságnak joga van harminc napra letartóztatni, amíg utánanézi az illető személyazonosságának. A bemondás alapján a hatóság levelet ír oda, ahonnan az adott személy elindult, és megkéri az azonosító iratok másolatát, újra kibocsátását. A címzett csinovnyik elolvassa, majd a szemétkosárba dobja a levelet és ásitva folytatja a semmittevést. Harminc nap után a személyazonosságát vesztett, póruljárt szerencsétlent kiengedik, és egy fertőtlenítő állomásra irányítják, ahol tenyéryi cetlin igazolják, hogy fertőtlenítették. A papírfecnire ráütik a nagy pecsétet: „bomzs”. Ettől kezdve ez lesz az egyetlen igazolványa, amivel rendelkezik. Megteremtődött a hajléktalan.

A LEPTA az elemzések és a gyakorlati segítő tevékenység együttes eredményeképpen megértette a *hajléktalanság következményeit*, amelyek: bűnözés, alkoholizmus, gyermekek bűnözővé tétele, betegségek, a társadalomra gyakorolt káros pszichés, továbbá számos közvetlen és latens hatás. Ma a hajléktalanság nemcsak a munkanélküliségből fakad, hanem egyfajta „rab-szolga” mentalitásból is, mert ha nincs „úr”, nincs irányítás, szétesik a munkahely és nyomában az élet is. És ennek következtében a hajléktalan igénytelenné válik, tény, hogy egyáltalán nem követelődik, kiszolgáltatott helyzetben hajlandó csupán fedélért és egy tányér levesért dolgozni.

A LEPTA az ilyen és ehhez hasonló elméleti ismeretek tudatosítását kívánja beépíteni azokba a tréningekbe, amelyeket más szervezeteknek ajánl. Ezekre a tréningekre azért van szükség, mert a humanitárius megfontolásokból létrejövő, jószándékú szervezetek tagjait meg kell tanítani, mégpedig a legapróbb részletekbe menően arra, miképpen kell munkájukat megszervezni, amikor hajléktalanokkal foglalkoznak. Ezek az emberek nem ismerik a törvényeket, nem ismerik az emberi jogok védelmét szolgáló jogszabályokat sem. A törvények ismertetése, magyarázata önmagában nem elég, hanem a *gyakorlati alkalmazást* kell megtanítani, és ezt a még kicsiny és gyenge nonprofit szervezetek egyáltalán nem tudják.

Ennek érdekében és a hatékonyság javítása céljából a *képzési programokat* rendszeressé kellene tenni, és a LEPTA egyelőre meghívásos alapon kívánja szervezni tréningjeit. Fontos lenne kialakítani és megtanítani a pénz és egyéb erőforrások gyűjtésének – *fund-raising* – technikáit. Kétségtelen, hogy hosszú távon számítani kell a külföldi jótékonyági és segélyszervezetek támogatására, de az orosz tőkés vállalkozót is meg kell közelíteni, bár egyelőre az a tapasztalat, hogy a társadalom kevésbé tehető rétegei készsége

gesebben adományoznak. A külföldön élő oroszoktól a LEPTA és a többi nonprofit szervezet egyelőre inkább a gyermekek megsegítéséhez kér támogatást, a hajléktalanok számára nem.

Az új szerveződéseknek segítségre van szükségük ahhoz, hogy talpon maradjanak. Tevékenységüket össze kell hangolni annak érdekében, hogy előmozdítsák a hatékonyabb munkát és a szervezetek fejlődését. Ez az a terület, ahol a LEPTA még nem tartja magát sikeresnek.

A probléma megértése, a társadalom szemléletének megváltoztatása szintén közös feladat. A középpontba valamennyi szervezetnek a hajléktalanok rehabilitációját kellene állítania. Más szóval közös, átfogó célokat kell kijelölni és elfogadati.

Fontos az önkéntesek toborzása is. A LEPTÁ-nál növekszik a számuk, de a tartósan közreműködők gyorsan eltűnnek. Általában inkább rövid szolgálatra lehet számítani, az emberek szívesen segítenek ruhaosztásban, a diákok a közvélemény-kutatásban, a jogászok az ingyenes jogi tanácsadásban.

A LEPTA azonban egyik legfontosabb gyakorlati feladatának éppen a *munkahelyek felkutatását* tartja. E tevékenysége ma is folyik és nem is eredménytelen, rövid fennállása alatt már 40 embert helyezett el. Van egy menedzsercsoportja, amelynek az a feladata, hogy munkát keressen. A LEPTA sajátos rendszerében ezek a menedzserek kapnak ugyan fizetést, de csak azoknak a meghatározott összegű hozzájárulásából, akiket már elhelyeztek, és akik azután a szervezet tagjai lettek. Koroljovban például tíz korábbi hajléktalan lakásfelújítással foglalkozik, jól keresnek (havi 2500 rubel a fizetésük), s valamennyivel hozzájárulnak az alkalmazotti fizetésre fordítható pénzalapokhoz.

A LEPTA tervei

A szervezet adaptációs és rehabilitációs központjában egyetlen fizetett alkalmazott dolgozik. Feladata a szervezés, számos területen, az interjú készítésének idején éppen jogsegélyszolgálatot szervezett Koroljovban.

A LEPTA fejlődésének új szakaszába lépett azzal, hogy a szakszervezettől kapott egy rendkívül lepusztult épületrészt Moszkva szívében, az *Argumenti i fakti* című tekintélyes lap szerkesztőségének tőszomszédságában. A felújítást hajléktalanok végzik. A LEPTÁT létrehozó vallásos Testvériség 1998 novemberében jelentette meg folyóirata első számát, amelyben beszámol a nonprofit szervezet addigi jótékonyági tevékenységéről. A. G. K. abban bízik, hogy a lapot majd rendszeresen ki tudják adni.

Irány a mezőgazdaság

A LEPTA öfenntartásra kíván berendezkedni. A lehetséges megoldást a mezőgazdaságban vélik felfedezni. Ebben három tényező motiválja őket: 1. a korábbi tapasztalat a betakarítási munkáknál, 2. az orosz gazdasági válság, amely nem fogja lehetővé tenni az eddigi mértékű élelmiszerbehozatalt (pl.

Moszkva ellátását a hírek szerint 80 százalékban importból fedezik), Oroszországnak tehát törekednie kell az önellátásra, 3. az orosz mezőgazdaság összeomlása, a kolhozok-szovhozok feloszlása, tönkremenetele nyomán parlagon hagyott földek bősége.

Ezek a felismerések arra készítették A. G. K.-t, hogy kezdeményezze: a LEPTA hozza létre saját farmját, ahol hajléktalanokat foglalkoztatna és biztosítaná a tej- és az élelmiszerellátást. A. G. K. alaposan körülnézett és rájött, hogy könnyű földet szerezni, sőt, mezőgazdasági épületeket és felszereléseket is szívesen adnának a helyi hatóságok, amelyek már műtrágyát és tenyészállatot is ígértek, kedvezményes áron. A hajléktalanok nagy tömegeit lehetne vidéken letelepíteni, ahol könnyebben jutnának otthonhoz és mezőgazdasági munkából tarthatnák fenn magukat. Ez A. G. K. szerint a rehabilitáció viszonylag egyszerű útja. Van is rá példa külföldön, például Lengyelországban, ahol ezt az állam támogatta pénzzel, eszközökkel. A program előkészítése és népszerűsítése érdekében a LEPTA PR-tevékenységbe kezd és külföldi – elsősorban holland, francia, lengyel – paraszt- és farmerszervezetekhez fordul tanácsért, segítségért. Ezen a programon a LEPTA 1999 tavaszáig dolgozik, amikor remélhetőleg megszerzi a szükséges földterületet és elkezdji megszervezni a farmot. A. G. K. szerint most ezzel a programmal gyorsan lehetne eredményt elérni, de nem szabad kapkodni, türelemre van szükség. Mindenesetre a mezőgazdaság biztosítaná a hajléktalanok rehabilitációját és teljes integrálódását a társadalomba.

Kérdéses persze, hogy az orosz gazdaságnak valóban az-e az útja, hogy a fölöslegesnek látszó városi-ipari népességet visszafordítja a falvakba. Ezt azonban nehéz megítélni, hiszen az orosz mezőgazdaság valóban romokban hever, lehetőségei messze kihasználatlanok, és az A. G. K. által elképzelt és megtervezett program az érintett személyeknek feltétlenül azonnali létbiztonságot kínál, miközben piacképes termékeket állít elő.

Arra a kérdésre, hogy az államtól a hajléktalanság milyen megoldására lehet számítani, A. G. K. összefoglalóan csak ennyit mondott: „Az orosz állam ma olyan, mint a bomzs, egyik napról a másikra él, nincs semmije, lepusztult, aligha tud segíteni.”